

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

MUSIQA, BADIY GRAFIKA VA MEHNAT TA‘LIMI FAKULTETI

“Kasbiy ta‘limni o‘qitish metodikasi” kafedrası

«Umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti» fanidan «**SHAXS
PSIXOLOGIYASI**» mavzusida

REFERAT

BAJARDI: Karimova Muyassar

Qabul qildi: N.Nasimova.

Ta‘lim yo‘nalishi: 5142000-Mehnat ta‘limi

Samarqand - 2014

SHAXS PSIXOLOGIYASI.

Reja:

1. Shaxs xakida tushuncha.
2. Shaxsning tuzilishi va faolligi.
3. Shaxs tarakkiyotini xarakata keltiruvchi kuchlar. Shaxsning shakllanishi.

Mavzu bsyicha tayanch tushunchalar: individ, shaxs, individuallik, shaxsning biziylshlari, shaxsning dunyokarashi, shaxsning e'tiyodi, konformizm, frustrasiya

Mustakillikka erishgan Uzbekistonda kelajagi buyuk davlat kurayotgan ekanmiz, uning faol kuruvchisi bulgan shaxsning psixologiyasi masalalarini urganish va ishlab chikish goyat katta axamiyatga egadir. Bu masalani urganish yangi kishini kamol toptirish nazariyasi va praktikasi ilmiy jixatdan ishlab chišishda mukim oerin tutadi.

Shaxs ijtimoiy munosabatlar sistemasining, ijtimoiy kayotning koep širrali, murakkab zvenosidir. U bir tomondan ijtimoiy – tarixiy taraššiyotning maksuli boelsa, ikkinchi tomondan ijtimoiy taraššiyotni ta'min etuvchidir.

Biz psixologiyani oerganar ekanmiz, individ, shaxs, individuallik tushunchalarini bir-biridan farš šilishmiz kerak. Odamning inson jinsiga mansubligi inivid tushunchasi bilan ifodalanadi. Biz kata yomdagi normal odamni xam, chakalokni xam, tilni va oddiy malakalarni uzlashtira olmaydigan telalarni xam individ deb atay olamiz. Birok bulardan fakat birinchisigina shaxs, ijtimoiy mavjudot xisoblanadi. Ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va ijtimoiy tarakkiyotda faol ishtirok etuvchi odamgina shaxs deb ataladi. Individ sifatida dunyoga kelgan odam keyinchalik shaxsga aylanadi.

Shaxs jamiyat a'zosidir. U ommaning sinfning ajralmas kismidir. U omma bilan xarakatlanib tarixni yaratadi. Shaxs ijtimoiy boylıklar yaratuvchidir.

Shaxsning shaxs boelishligi uchun u faollikka kam ega boelishi kerak. Chunki faoliyatdagi faollik shaxsning mukim belgisidir. Faollik kamisha yaxshi yashashga yoenaltirilgan boeladi. Kishi yaxshi yashashi uchun, jamiyatni rivojlantirish uchun ataylab faollik koersatadi. Bu shaxsning onglilik belgisidir.

Shaxsning xarakterli belgilaridan biri individuallikdir. Individuallik kar bir shaxsning oezigagina kos boelgan, takrorlanmaydigan shaxsdir. Individuallik kishining xakeri, temperamenti, psixik kechinmalarining oeziga kos kususiyatlari, kissiyoti va faoliyatining motivlarida koerinadi. Ana shunga koera kishilar bir-birlaridan farš šiladilar. Dunyoda šancha odam boelsa, shuncha individuallik mavjuddir. Kyech kim bir-birini oernini bosa olmaydi. «Oenta boelsa, oerni boshša» mašoli individuallikka kam nisbatan aytilgandir.

Shaxs tushunchasi šadimdan mavjud boelib, u dastlab aktyor nišobi, keyinchalik esa aktyor ma'nosini anglatgan. Chunki saknadagi koerinish oezgarishi bilan aktyor maskasi kam oezgargan. Bundan tashšari, kishi turli sharoitda oez šiyofasini oezgartirishi va oezini bir necha kil šilib koersatishi kam mumkin. Kishi artist kabi turli rollarni bajarishi mumkin.

Shaxsning psixologik tuzilishi, psixologik xususiyatlarining birikmasi kar bir konkret odamda baršaror birlikni tashkil etadi, bu esa shaxs psixologik tuzilishining nisbatan doimiyligi deb šaralishi mumkin. Psixik kolatlar doim oezgarib tursa kam, kar turli ijtimoiy guruklarda va kar kil kayotiy vaziyatlarda odam oez zimmasiga olgan rollari bilan bohliš kolda xulš – atvori oezgarib tursa kam, yoshning oezgarib borishi va kokazolari bilan bohlik boelgan oezgarishlar sodir boelsa kam shaxsning psixik šiyofasi ma'lum darajada baršaror boelib šolaveradi.

Shaxsning psixologik tuzilishiga ikki kil šarash mavjuddir. Idealist olimlar shaxs tuzilishini fašat biologik faktorlar (anatomik – fiziologik tuzilishga) bohlab tushuntirsalar, boshšalari fašat ijtimoiy faktorlarga bohlaydilar. Aslida shaxs tuzilishida ikki faktorning kam roli bor. Lekin shaxs tuzilishi va uning shakllanishida ijtimoiy faktornig roli kattadir. Chunki shaxs ijtimoiy kategoriyadir.

Bundan tashšari, shaxs faolligining manbai masalasida kam ikki kil šarash mavjuddir. Birinchi guruk tarafdorlari shaxs aktivligini biologik faktorlarga bohlaydilar. Shaxsning shakllanishini va faolligini biologik faktorlarga bohlovchilardan eng ommaviysi freydizm boelib kisoblanadi. BU ta'limotning asoschisi avstriyalik vrach va psixolog Zigmund Freyd boelib, uning ta'limotiga koera shaxs psixologik kayotining asosini jinsiy lazzat olishga šaratilgan tuhma, ongsiz mayllar tashkil etadi.

Freydning ba'zi shogirdlari uning bu ta'limotiga šarshi chiššan. Masalan Adolf Adler (1870 – 1937) ning fikricha, shaxs psixologik kayotining asosini seksual mayl emas, balki ustunlikka, kokimiyatga, boshša kishilar ustidan kukmronlik šilishga bulgan tabiiy mayl tashkil etadi.

Vakolanki, shaxs faolligining manbai turli ek'tiyojlardir. Mana shu ek'tiyoj odamni ma'lum tarzda va ma'lum yoenalishda karakat šilishga undaydi. Ek'tiyoj shaxs faolligining manbai sifatida namoyon boeladigan va uning konkret yashash sharoitiga bohlišligini ifodalovchi kolatdir.

Shaxs ek'tiyojlaridan tashšari, šizišishlarga kam ega boeladi. Šizišishlar deganda odamning bilish jarayoni bilan bohliš ek'tiyojlarining kisiy namoyon boelishi tushuniladi. Bilish ek'tiyojlarini šondirish bilimlardagi kamchiliklarni toeldirishga, sharoitga yaxshiroš moslashishga, oezi uchun akamiyatli narsalarni tushunishga yordam beradi.

Faoliyat jarayonida kizikishlarning roli nixoyatda kattadir. Kizikishlar mazmuniga, maksadiga, kengligi va mustakamligiga šarab klassifikasiya šilinishi mumkin.

Shaxs oez e'tišodiga kam ega boeladi. E'tišod shaxsning oez šarashlari, prinsiplari, dunyošarashlariga mos ravishda karakat šilishga undovchi anglangan ek'tiyojlar yiħindisidir. E'tišodli kishi kyech šachon oez prinsiplari, šarashlari, mašsadlaridan chekinmaydi. Kozirgi tarbiyamizdan mašsad kam e'tišodli, imonli, ma'naviy yetuk kishilarni tarbiyalab yetishtirishdir.

Shaxsda tilaklar kam mavjud boeladi. Tilak katti – karakat motivi boelib, u kishini karakat šilishga undaydi. Tilak niyat, orzu, ek'tiros shakllarida namoyon boelishi mumkin. Ular yuksak va past boelib, odamlar faoliyati va jamiyat kayotida turli rol oeynashi mumkin.

Šizišishlar, ektiyojlar, e'tišodlar, tilaklar anglanilgan karakatlardir. Lekin insonda anglanilgan motivlardan tashsari, anglanilmagan mayllar kam borki, inson kayotida katta akamiyatga egadir.

Faoliyatga nisbatan anglanilmagan mayllar orasida eng koep oerganilgani koersatma berish masalasidir. Bu masalani gruzin psixologi D.N.Uznadze va uning xodimlari ishlab chiššan.

Koersatma berish deganda bilish faoliyati bilan boħlik boelgan ektiyojni ma'lum usulda šondirishga tayyor turish tushuniladi. Koersatma berish shaxsning oezi anglab yetmagan bir kolatdir. Bunday kolatda shaxs biror ektiyojini šondirishi mumkin boelgan ma'lum faoliyatga tayyor turgan boeladi.

Kishining oez mašsadiga erishish yoelida uchraydigan šiyinchiliklar tufayli unda ishonchsizlik, umidsizlik kolatlari kosil boeladi. Buni frustrasiya deyiladi.

Frustrasiya kishini tajang, tajovuzkor, šoepol šilib šoeyishi yoki aksincha uni yuvosh šilib šoeyishi mumkin. Oešuvchilarga tarbiya berishda frustrasiyani oldini olib, yengib boelmaydigan narsa yoeshligini, bu šiyinchiliklar vaštinch ekanligini aytib, ishontirib ularda istišbolni yaratish kerak.

Shaxs ijtimoiy, konkret – tarixiy sharoitlarda yashashi, ta'lim-tarbiya olishi tufayli tarkib topadi. Shaxs taraššiyotining karakatlantiruvchi kuchi nimadan iborat? Bu masalani kal šilish yuzasidan psixologiya tarixida ikkita okim mavjud boelib, ulardan birinchisi shaxs psixik taraššiyotining biogenetik konsepsiyasi, ikkinchisi esa sosiogenetik konsepsiyasidir.

Biogenetik konsepsiyaga koera inson shaxsining taraššiyoti biologik faktor, ya'ni nasliy faktor bilan belgilanadi. Bu konsepsiyaga koera, odam psixik faoliyatining shakllarigina emas, balki bu faoliyat shakllarining mazmuni kam goeyo tuħilishidan peshonasiga yozib šoeyilgan emish, odamning psixik taraššiyot bosšichlari va ularning yuzaga kelish tartiblari avvaldan belgilanib šoeyilgan emish. Biogenetiklar pedagoglardan bolada tašdir yoeli bilan šanday shaxsiy sifatlar yuzaga kelishini bilib turishni, lekin ularning yuzaga kelishiga šarshilik šilmaslikni, aksincha yordam berishni talab šiladilar.

Sosiogenetik konsepsiya shaxsning taraššiyotini uning atrofıdagi ijtimoiy muķitga boħlab tushuntiradilar. Ularning aytishicha «odam ijtimoiy muķit nusxasidir». Sosiogenetik kam biogenetiklar singari rivojlanayotgan odamning shaxsiy faolligini inkor šiladilar. Odam fašat atrofıdagi muķitga moslashadigan, passiv rol oeynaydigan mavjudot deb šaraydilar. Agar sosiogenetik konsepsiyani teħri deb bilsak, u kolada nima sababdan ba'zi kolada bir kil muķitda kar kil odamlarning yetishib chišishi tushunib boelmaydigan masala boelib šoladi.

Shaxs taraššiyotini karakatlantiruvchi kuchlar muammosini kal šilishda dialektik materializm ta'limotiga asoslanish lozim. Shaxsning faolliyi odamni anglangan yoki anglanmagan motivlarining murakkab sistemasi oršali faoliyatga undovchi ektiyojlar yiħindisiga boħlišdir. Biroš ektiyojlarni šondirish jarayoni ichki šarama – šarshiliklarga ega boelgan jarayondir. Odatda ektiyojlar paydo boelishi bilanoš šondirilmaydi. Ektiyojlarni šondirish uchun moddiy vositalar, shaxsning faoliyatga ma'lum darajada tayyor boelishi, bilimlar, koenikmalar va shu kabilar zarurdir.

Shaxs taraššiyotida irsiyat va mukitning rolini tola inkor šilib boelmaydi, balki kar ikkisining kam ma'lum darajada oez oerini bor. Lekin shaxs taraššiyotini belgilovchi asosiy omil ta'lim – tarbiya boelib kisoblanadi.

Mavzu buyicha talabalar bilimni sinash uchun savollar:

1. Individ, shaxs va individuallikni bir-biridan farqlab bering.
2. Shaxsning tuzilishi deganda nimani tushunasiz?
3. Shaxsning kizikishi, dunyokarashi, e'tikodi nima?
4. Shaxs shakllanishining asosiy omillari kaysilar?

ADABIYOTLAR.

1. Karimov I. «Barkamol avlod – Ozbekiston kelajagining poydevori». T.:1997
2. Umumiy psixologiya. A.V.Petrovskiy ta'kririda. T.:1992, 206-249 betlar.
3. Bojovich A.G. Psixologiya lichnosti. 1979.
4. Uznadze D.N. Psixologik tadšišotlar. 1989.
5. Leontyev A.N. Deyatelnost. Soznaniye. Lichnost. M.:1982.
6. Petrovskiy A.V. Lichnost.Deyatelnost. Kollektiv. M.: 1982.
7. Gonobolin F.N. Psixologiya. T.: 1978, 31-36 betlar.
8. Platonov K.K. Šizišarli psixologiya. Toshkent, 1971, 380-414 betlar.